

źródła monastyczne

2

źródła monastyczne

2

Redaktorzy serii: Michał T. Gronowski OSB

Szymon Hiżycki OSB

starożytność

2

RADA NAUKOWA:

Marek Derwich

Dariusz Kasprzak OFM^{Cap.}

Przemysław Nehring

Krzysztof Ożóg

ks. Marek Starowieyski

Ewa Wipszycka

Rafał Zarzeczny SJ

CEZARY Z ARLES

PISMA

MONASTYCZNE

Przekład:

EWA CZERNY

MAŁGORZATA BORKOWSKA OSB

Ks. JAROSŁAW PIŁAT

Wstęp:

Ks. JAROSŁAW PIŁAT

Opracowanie i redakcja:

Ks. Marek Starowieyski

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Redakcja tomu:

Ks. MAREK STAROWIEYSKI

Projekt okładki i stron tytułowych:

ANDRZEJ CIEPŁUCHA

Opracowanie typograficzne:

JAN NIEĆ

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

Ldz. 205/2018, Tyniec, dnia 13.08.2018

✠ Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

Wydanie II, niezmienione – Kraków 2018

ISBN 978-83-7354-819-0

ISSN 1230-6711

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

ul. Benedyktyńska 37

30-398 Kraków

tel.: +48 (12) 688-52-90

tel./fax: +48 (12) 688-52-91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW.....	7
WSTĘP	9
1. Tło historyczne.....	10
2. Autor i jego życie.....	14
3. Mowy do mnichów (233–238).....	19
4. List do mniszek	23
5. Reguła dla dziewic.....	26
6. Reguła dla mnichów.....	30
7. Oddziaływanie reguł św. Cezarego	34
8. Duchowość monastyczna św. Cezarego.....	35
BIBLIOGRAFIA.....	37
LIST DO MNISZEK.....	41
REGUŁY DLA MNISZEK I MNICHÓW	
1. Reguła dla dziewic.....	63
Dodatek. List papieża Hormizdasa	97
2. Reguła dla mnichów.....	101
MOWY DO MNICHÓW (233–238)	
1. Mowa 233.....	113
2. Mowa 234.....	123
3. Mowa 235.....	131
4. Mowa 236.....	139
5. Mowa 237.....	147
6. Mowa 238.....	155
INDEKS DO WSTĘPU	163

INDEKS CYTATÓW I ALUZJI BIBLIJNYCH	169
INDEKS CYTATÓW I ALUZJI BIBLIJNYCH	169
INDEKS CYTATÓW I ALUZJI DO LITERATURY POZABIBLIJNEJ	175

WYKAZ SKRÓTÓW

- AP BOBER A., *Antologia Patrystyczna*, Kraków 1965.
- CCL Corpus Christianorum seu nova Patrum collectio. Series Latina, Turnhout 1953–
- CSEL Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien 1866–
- DDC *Dictionnaire du Droit Canonique*, red. R. NAZ, Paris 1935–1965.
- DHGE *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclesiastiques*, red. A. BAUDRILLART, A. DE MEYER i in., Paris 1912–.
- DIP *Dizionario degli Istituti di Perfezione*, red. G. PELLICIA (1962–1968) i G. ROCCA (1969–), Roma 1974–.
- DSAM *Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique*, red. M. VILLER i in., Paris 1937–.
- DThC *Dictionnaire de Théologie Catholique*, red. A. VACANT i in., Paris 1909–1972.
- MI *S. Caesarii episcopi Arelatensis Opera omnia*, t. 1, wyd. G. MORIN, CCL 103, 1937.
- MII *S. Caesarii episcopi Arelatensis Opera varia*, t. 2, wyd. G. MORIN, CCL 104, 1942.
- MGH Monumenta Germaniae historica, Hannover-Leipzig-Berlin 1826–
- MGH Auct. ant. MGH Scriptorum. Auctores antiquissimi
- LM CEZARY Z ARLES, *List do mniszek (Vereor)*.

- PL Patrologiae cursus completus. Patrologia Latina, wyd. J.-P. MIGNE, Paris 1841–1855.
- PSP Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, Warszawa 1969–.
- RAM „Revue d’Ascétique et de Mystique”, Toulouse 1920–1971.
- RBén „Revue Bénédictine”, Maredsous 1884/1885–
- RD CEZARY Z ARLES, *Regula virginum*.
- RM CEZARY Z ARLES, *Regula monachorum*.
- RSR „Recherches de Science Religieuse”, Paris 1910–
- SCh Sources Chrétiennes, wyd. H. DE LUBAC, J. DANIÉLOU i in., Paris 1941–
- SRZ *Starożytnie reguły zakonne*, przekł. zbiorowy, red. M. STAROWIEYSKI, E. STANULA, PSP 26, 1980.
- SWP *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, red. J.M. SZYMUSIAK, M. STAROWIEYSKI, Poznań 1971.
- Wlg. Wulgata
- ŹrMon Źródła Monastyczne, red. M.T. GRONOWSKI, SZ. HIŻYCKI, Kraków 1993–
- ŹrMon 1 *Żywoty Ojców Jurajskich*, przekł. Zespół Konwersatorium Patrystycznego Instytutu Filologii Klasycznej Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem J.A. WOJTCZAKA, wstęp M. BIELAWSKI, oprac. i red. M. STAROWIEYSKI, 1993.
- ŹrMon 3 *Wczesne reguły monastyczne z Galii*, przekł. K. BIELAWSKI, wstęp J. PIŁAT, oprac. i red. M. STAROWIEYSKI, 1994.

WSTĘP

Mowy do mnichów (233–238)¹, *List do mniszek*, *Reguła dla mniszek* oraz *Reguła dla mnichów* stanowią całość spuścizny monastycznej św. Cezarego z Arles (470–543)². W niniejszym tomie prezentujemy tłumaczenia wszystkich powyższych pism.

Mowy do mnichów, pierwsze pisma monastyczne św. Cezarego, podają podstawowy zarys jego duchowej nauki, ściśle powiązanej z poprzedzającą ją tradycją Ojców. *List do mniszek* poświęcony jest problematyce czystości ewangelicznej, tradycyjnie uznawanej za centralną w monastycyzmie żeńskim.

Reguły św. Cezarego są interesujące z uwagi na zawarty w nich program reformy życia mniszego monastycyzmu galijskiego, który w tym okresie przechodził od pierwszego spontanicznego etapu rozwoju do okresu wzrastającej instytucjonalizacji. Charakteryzują się one tym, że są bardziej obszerne i precyzyjne niż reguły je poprzedzające oraz tym, że wprowadzają nowe elementy do ówczesnego monastycyzmu, m.in. zawierają bardzo drobiazgowo wskazania dotyczące modlitwy chóralnej, ustalają zmienność dziennego planu życia zakonnego w za-

¹ Podajemy numery mów w zbiorze kazań św. Cezarego z Arles, por. M I, s. 879–906.

² W tomie pominięto, jako teksty drugorzędne, kazania: 155 i 156 traktujące o życiu konsekrowanym.

leżności od pór roku, zamiast zaś poprzednio istniejących oddzielnych cel, wprowadzają wspólne *dormitorium*. Reguły św. Cezarego są świadkiem przemiany monastycyzmu, której skutki sięgają do czasów współczesnych.

1. TŁO HISTORYCZNE³

Europejski świat, w którym żył św. Cezary z Arles, to świat upadającego Cesarstwa Zachodniorzymskiego. W 406 r. granice Galii zostały przekroczone przez Wandalów, Swewów, Franków, Burgundów i Alanów, co sprawiło, iż w połowie V wieku była ona już w trzech czwartych opanowana przez barbarzyńców. Ostatnim bastionem Cesarstwa na tym terenie pozostała Prowansja, rodzinna ziemia Cezarego. Przez cały wcześniejszy okres była ona broniona przez cesarzy, szczególnie przed inwazją Wizygotów. Od kiedy jednak weszli oni do Galii Narbońskiej, stając się panami większej części prowincji rzymskiej Galii Narbońskiej Pierwszej, spotęgowały się ich najazdy na terytoria położone na wschód od Rodanu. W 471 r. ostatnia armia rzymska przekroczyła Alpy. W tym czasie Burgundowie postępowali wzdłuż doliny Rodanu i zdobyli w 472 r. Vaison. Eryk, król wizygocki, najbardziej skory do korzystania z rozpadu Cesarstwa,

³ Por. É. GRIFFE, *La Gaule chrétienne à l'époque romaine*, t. 2: *L'Eglise des Gaules au Ve siècle*, Paris 1966; P. RICHÉ, *L'Europe barbare de 476 à 774*, Paris 1989; J.-R. PALANQUE, *La Gaule chrétienne à l'époque franque*, „Revue d'Histoire de l'Eglise de France” 37 (1952), s. 52–72; CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones au peuple*, t. 1, wyd. M.-J. DELAGE, SCh 175, 1971, s. 13–16.

zajął Dolną Prowansję wraz z Arles, Marsylią i Aix. Od tej pory Prowansja została wydana na pastwę barbarzyńskich państw.

Arles znajdowało się w domenie wizygockiej aż do 508 r., kiedy to klęska i śmierć w Vouillé syna Eryka, Alaryka II, spowodowały inwazję Franków i Burgundów, którzy oblegali to miasto. Teodoryk Wielki wysłał z Rawenny do Prowansji armię, która przyniosła miastu wyzwolenie. W tym to czasie Dolna Prowansja została zjednoczona z królestwem ostrogockim, a jedenaście lat później Teodoryk zajął wszystkie terytoria między rzekami Durance i Izerą. Występował on wobec mieszkańców Prowansji jako obrońca porządku rzymskiego, a wróg barbarzyńców. Ta nowa sytuacja polityczna przynosiła Prowansji wielkie korzyści, dając jej pokój i czas stabilizacji. Jednak stan ten utrzymywał się tylko przez jedno pokolenie. W 534 r. królestwo burgundzkie wpadło definitywnie w ręce spadkobierców frankońskiego Chlodwiga i wkrótce Frankowie opanowali całą Prowansję. A zatem w roku śmierci Cezarego (543 r.) była ona w rękach frankońskiego króla Childeberta.

W tym czasie chaosu i pożogi wojennej w Galii rozwija się i kwitnie nowa gałąź życia Kościoła, jakim jest życie monastyczne. Pierwszy z zachowanych dokumentów o życiu monastycznym w Galii dotyczy dziewic konsekrowanych i zawarty jest w liście cesarza Walentyniana i Walensa do prefekta Galii, Wiwencjusza⁴. Następna wzmianka pochodzi z 374 r., w której o dziewicach Bogu

⁴ Por. *Codex Theodosianus* (PL 13, kol. 521–542).

poświęconych wspomina ogólnogalijski synod w Walencji⁵. Tego rodzaju notatka świadczy o wadze i skali zjawiska⁶. Również z tego czasu pochodzi kolejna wzmianka o dziewicach poświęconych Bogu, zawarta w dekretach papieża Damazego dotyczących Galii⁷.

Przyjrzyjmy się teraz bliżej piśmiennictwu mniszemu tego regionu. Pierwsze pisma galijskie pochodzą z ostatniego dwudziestopięciolecia IV w.⁸ Monastycyzm w Galii rozpoczyna się na dobre od św. Marcina (+397). Jego żywot napisany po roku 400 przez Sulpicjusza Sewera (+420) był pierwszym żywotem łacińskiego mnicha. W *Dialogach*⁹ autor ten podaje wiele nowych dla Zachodu informacji o życiu mnichów wschodnich.

Na początku V w. w południowej Galii następuje dynamiczny rozwój piśmiennictwa mniszego i fundacji monastycznych. W 410 r. św. Honorat (+430) zakłada wspólnotę na wyspie Leryn (4 km od dzisiejszego Cannes na Lazurowym Wybrzeżu), której niezapomniany opis podaje św. Hilary z Arles (+449) w mowie pogrze-

⁵ *Concilia Galliae*, A.314–A.506, wyd. C. MUNIER, CCL 148, 1963, s. 35–45.

⁶ Por. J. A. GÓMEZ, *Historia de la vida religiosa*, t. 1, Madrid 1987, s. 405–422.

⁷ *Dekrety Damazego* (PL 13, s. 1182n).

⁸ Por. A. DE VOGÜÉ, *Occident chrétien. – A. Des origines au VIIIe siècle, Catholicisme*, t. 9, Paris 1982, s. 515–518.

⁹ SULPICJUSZ SEWER, *Dialogorum libri II*, wyd. C. HALM, CSEL 1, 1866, s. 152–216.

bowej założyciela wspólnoty¹⁰. W tym samym czasie eremita św. Eucheriusz z Lyonu (+450), przebywając na sąsiadującej z Lerynem małej wyspie, wzywa do porzucenia świata (*De contemptu mundi*)¹¹ i ukazuje wartość samotności (*De laude eremi*)¹².

Jednak najbardziej znaczącym wydarzeniem w tym okresie było założenie przez Jana Kasjana (+435) na przedmieściach Marsylii jego głośnego *coenobium*. Kasjan znający pisma pachomiańskie i dzieła Ewagriusza z Pontu (+399) oraz posiadający osobiste doświadczenie monastycyzmu wschodniego wzbogacił Zachód o dwa fundamentalne teksty *De institutis cenobiorum*¹³ i *Collationes Patrum*¹⁴.

W tym czasie bracia Roman i Lupicyn założyli w puszczech Jury swój monaster (około 30 km od dzisiejszej Genewy w kierunku północno-zachodnim), gdzie później zasłynął opat Eugendus¹⁵.

Także w tym okresie powstało wiele reguł, co do których istnieje problem ustalenia autorstwa, określenia miejsca ich powstania i datacji. Reguły te są krótkie, zależne od poprzedzającej je tradycji, anonimowe lub pisa-

¹⁰ *Sermo S. Hilarii de vita S. Honorati*, wyd. M-D. VALENTIN, SCh 235, 1977.

¹¹ EUCHERIO DI LIONE, *Il rifinto del mondo*, wyd. S. PRICOCO, Firenze 1990.

¹² EUCHERIUSZ Z LYONU, *De laude eremi* (PL 50, kol. 701–712; CSEL 31, s. 177–194).

¹³ Wyd. J.-C. GUY, SCh 109, 1965.

¹⁴ Wyd. E. PICHERY, SCh 42, 54, 64, 1955–1959.

¹⁵ Por. *ŹrMon* 1.

ne pod pseudonimem. Zależąc jedna od drugiej *Reguła Czterech Ojców*, *Druga Reguła Ojców* i *Reguła Makarego* tworzą dość charakterystyczną grupę, mającą powiązania z Lerynem¹⁶. Od *Drugiej Reguły Ojców* pochodzi *Reguła Wschodnia*, która wydaje się być znana w Jurze.

W pierwszej połowie VI w. twórczość literacka galijskich kręgów monastycznych nie ustała, wzbogacając się o nowe formy wypowiedzi. Powstały dwa dzieła hagiograficzne wyróżniające się wielką wartością historyczną, są to: anonimowe *Żywoty Ojców jurajskich* (Romana, Lupicyna, Eugendusa)¹⁷ i *Żywot św. Cezarego z Arles*¹⁸, napisany przez grupę jego uczniów. Jest to także czas powstawania nowego typu reguł, bardziej obszernych i precyzyjnych niż dotychczasowe. Są to dwie reguły autorstwa Cezarego oraz zależne od nich: reguła Aureliana (VI w.), *Regula Tarnantensis* (II poł. VI w.) i reguła biskupa Ferreola z Uzés.

2. AUTOR I JEGO ŻYCIE

Autorem wspomnianych tekstów monastycznych jest św. Cezary z Arles, mnich i biskup. Przyszedł on na świat w południowej Galii, w roku 470 (lub 471)¹⁹ w okolicach

¹⁶ Por. *ŻrMon* 3 – tom poświęcony regułom leryńskim.

¹⁷ Por. *ŻrMon* 1.

¹⁸ M II, s. 293–349.

¹⁹ Ramy chronologiczne życia św. Cezarego podają za: CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 39–49; por. P. LEJAY, *Césaire d'Arles*, DThC 2 (1910), s. 2168.

miasta Cabillonum (dzisiejsze Chalon-sur-Saône) w rodzinie chrześcijańskiej, wywodzącej się ze starożytnego rodu gallorzymskiego²⁰.

Mając 18 lat Cezary przyjął tonsurę z rąk biskupa Chalon Sylwestra i przez następne dwa lata pełnił służbę w szeregach kleru tego miasta. W 491 roku porzucił posługę w diecezji i udał się do klasztoru na wyspie Leryn²¹.

Monastyczna formacja leryńska Cezarego bazowała na bogatej liturgii, medytacyjnej lekturze Pisma świętego i Ojców oraz surowej ascezie²². W Lerynie św. Cezary był wzorowym mnichem i wkrótce został mianowany szafarzem klasztornym²³. Jednak jego droga do świętości została naznaczona dwiema porażkami. Najpierw wypełniając obowiązki szafarza popadł w konflikt z braćmi i w efekcie został zwolniony z tej funkcji²⁴. Następnie w swej ascezie zastosował nadmierne posty, tak iż podupadł poważnie na zdrowiu i został z polecenia opata wysłany na leczenie do Arles, słynącego z dobrych lekarzy²⁵.

W Arles Cezary był początkowo zafascynowany bogactwem intelektualnym środowiska skupionego wokół miejscowego biskupa Eonniusza i pod jego wpływem

²⁰ CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 43; SRZ, s. 108, 102.

²¹ CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 39.

²² Tamże., s. 45–47.

²³ Tamże, s. 47.

²⁴ Tamże, s. 47.

²⁵ *Histoire des saints*, red. F. CHIOVARO, Paris 1987, s. 111.

podjął na krótki czas studia literackie²⁶. Powodem ich zaniechania był proroczy sen. Otóż pewnej nocy Cezary znużony czytaniem zasnął na książce, którą właśnie studiował. We śnie ukazał mu się wąż, cały we krwi, pozerający jego dłoń i ramię oparte na książce²⁷. Odczytał ten sen jako wezwanie do porzucenia literatury świeckiej, co też niezwłocznie uczynił. Odtąd w swej nieustającej pracy intelektualnej, lekturach, nauczaniu i pismach opierał się wyłącznie na tekstach rdzennie kościelnych²⁸.

Z powyższych doświadczeń Cezary wyszedł dojrzałszy i bogatszy o cnotę umiaru oraz głębszą umiejętność rozeznawania spraw ludzkich i Boskich. Jak na okres nocy barbarzyńców, jego formacja i wykształcenie były – jak się wkrótce okazało – wystarczające, by mógł pełnić rolę mistrza życia wewnętrznego, apostoła, organizatora życia kościelnego i cywilizatora²⁹.

Miejscowy biskup Eonniusz poznawszy walory młodego mnicha, po uzyskaniu zgody opata leryńskiego udzielił mu święceń diakońskich, a potem kapłańskich. Wkrótce potem w roku 499 Cezary został mianowany opatem w klasztorze męskim koło Arles, gdzie przebywał ponad trzy lata³⁰. W roku 503 biskup Eonniusz wyznaczył go na swojego następcę, a po jego śmierci, mimo

²⁶ G. DE PLINVAL, *Césaire d'Arles*, DHGE 12 (1953), s. 186; *Vita S. Caesarii*, M II, s. 299–300.

²⁷ *Vita S. Caesarii*, s. 300.

²⁸ Tamże.

²⁹ CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 51.

³⁰ *Vita S. Caesarii*, s. 301.

sprzeciwów ze strony samego Cezarego³¹, został on wybrany biskupem Arles.

Cezary był osobowością wszechstronną, która wywarła zasadniczy wpływ na Kościół galijski, dlatego też jest nazywany jednym z jego założycieli³². Był miłującym swoją owczarnię pasterzem. I tak pewnego razu oddał potrzebującym całe ziarno ze swoich spichlerzy, innym razem sprzedał naczynia święte i kosztowności kościelne, aby za uzyskane pieniądze wykupić z niewoli ostrogockiej mieszkańców Orange (ok. 512/513 r.)³³. Jego gorliwość w głoszeniu Dobrej Nowiny sprawiła, iż wśród współczesnych zasłynął również jako znakomity kaznodzieja (zachowało się 238 jego kazań)³⁴.

Św. Cezary pełnił nie tylko funkcje biskupa Arles, ale był także metropolitą. Narzędziem jego metropolitalnego duszpasterstwa były synody (odbył ich aż sześć)³⁵, które wymagały przestrzegania istniejącego prawa kościelnego (*Statuta ecclesiae antiqua*) oraz uzupełniały luki w tymże prawodawstwie. Był także opiekunem i organizatorem życia duchowego, tak biskupów sufraganów jak i niższego kleru.

Działalność Cezarego jako teologa koncentrowała się na dwóch polach³⁶: przeciw arianom i przeciw semi-

³¹ AP, s. 400.

³² SRZ, s. 109.

³³ *Vita S. Caesarii*, s. 310n.

³⁴ Por. M I.

³⁵ Por. CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 37–64.

³⁶ Por. P. LEJAY, *Le rôle théologique de Césaire d'Arles*, Paris 1906.

pelagianom³⁷. Ponadto był on popularyzatorem poprzędzającej go tradycji dogmatycznej, zaś w teologii łaski – wiernym uczniem św. Augustyna. Wydaje się, że rola, jaką odegrał na synodzie antysempelagiańskim w Orange (529 r.), wynikała raczej z wrażliwości pastoralnej niż z twórczego podejścia do zagadnień teologicznych.

Wreszcie należy wspomnieć jego polityczną rolę jako prekursora oficjalnych i prawnych kontaktów między Kościołem galijskim a barbarzyńskimi królestwami³⁸.

W tym szkicu najbardziej interesuje nas Cezary jako mnich, autor pism monastycznych i zakonodawca. Przypomnijmy, że był on mnichem leryńskim przez dziewięć lat, następnie opatem klasztoru w pobliżu Arles przez ponad trzy lata, a potem prowadził klasztorny tryb życia w swym prezbiterium³⁹. W Arles założył drugi w Gali klaustrze żeński⁴⁰, dla którego napisał najpierw *List do mniszek* (w latach 508–512), a potem pierwszą w dziejach regułę zakonną dla kobiet⁴¹. Ten założony i wybudowany przez siebie klaustrze obdarzył wieloma donacjami. Ponadto, jak już wspomniano, napisał sześć mów do mnichów (233–238) oraz *Regułę dla mnichów*.

³⁷ CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 51n.

³⁸ G. DE PLINVAL, *Césaire d'Arles*, s. 192.

³⁹ SRZ, s. 109.

⁴⁰ Początek budowy ok. 503 r., uroczysta fundacja klaustrze św. Jana 26.09.512 r. – podają za: CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 41.

⁴¹ CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 62n.

Cezary zmarł 27 sierpnia 542 r., w liturgiczną wigilię wspomnienia św. Augustyna i został pochowany w bazylisce Św. Maryi w Arles⁴².

3. MOWY DO MNICHÓW (233–238)

Posiadamy sześć tzw. mów św. Cezarego z Arles skierowanych do mnichów, przy czym jedna z nich, mowa 233, jest rozprawą pisemną⁴³, która w dawnych opracowaniach z zasady była nazywana listem⁴⁴. Wydaje się, że pięć mów było adresowanych do wspólnoty klasztornej w okolicach Arles, gdzie uprzednio Święty był opatem, zaś mowa 236 została wygłoszona w Lerynie⁴⁵. Natomiast mowa 238, nieco odmienna od pozostałych, jest pouczeniem okazjonalnym, podającym jak przeżywać Wielki Post.

Datacja mów do mnichów jest trudna do ustalenia, wydaje się, że pochodzą one z okresu po 503 r., kiedy to Święty był już biskupem Arles⁴⁶.

Historia pierwszych wydań mów do mnichów jest identyczna jak innych kazań naszego autora. Z piętnastu kolekcji „arleańskich”, powstałych od VII do XIV wieku, najważniejsze są kolekcje L, V i M: *Collectio Admonitio-*

⁴² Tamże, s. 43.

⁴³ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques, Oeuvres les moniales*, t. 1, wyd. A. DE VOGÜÉ, J. COURREAU, Sch 345, 1988, s. 21.

⁴⁴ C. LAMBOT, *Césaire d'Arles (Règles de Saint)*, DDC 3 (1942), s. 264.

⁴⁵ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 21.

⁴⁶ Tamże, s. 21.

num XXV (L), *Collectio Veneta Admonitionum XIX* (V), *Collectio Homiliarum ad monachos X* (M). W zbiorach tych zachowało się 190 mów Świętego. W homiliarzach powstałych między VIII a XV wiekiem odkryto także 42 mowy Świętego przypisywane innym autorom. W latach 1508–1669 dzieła homiletyczne⁴⁷ Cezarego zostały siedem razy wydane drukiem. Następnie bardzo ważne były prace benedyktynów z opactwa Świętego Maura, którzy odkryli autorstwo 66 mów Cezarego, przypisywanych Augustynowi. W edycji J.-P. Migne’a homilie Cezarego są porozrzucane, można je znaleźć u różnych pisarzy kościelnych, a najczęściej przypisywane są św. Augustynowi⁴⁸. Kluczową i do dziś wzorcową edycją jest wydanie pism homiletycznych dokonane przez Germain Morin OSB w Maredsous w 1937 roku⁴⁹.

Mowy do mnichów są tekstem bazującym na Piśmie Świętym. Cezary cytuje je lub nawiązuje do niego aż 72 razy (ST – 29, NT – 43). Najczęściej korzysta z Księgi Przysłów (10) i Psalmów (11) oraz Ewangelii św. Mateusza (13). Tak więc, po pierwsze czerpie z księgi pouczeń, co nie dziwi, gdyż mowy są zbiorem pouczeń dla mnichów, po drugie – z księgi mniszej modlitwy oraz po trzecie – z Ewangelii będącej normą życia monastycznego.

⁴⁷ Por. CÉSAIRE D’ARLES, *Sermones*, s. 73–80.

⁴⁸ SWP, s. 103; A. DE VOGÜÉ, J. COURREAU, *Introduction*, [w:] CÉSAIRE D’ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 15n.

⁴⁹ Mowy do mnichów: M I, s. 879–906; *S. Caesarii episcopi Arelatensis Sermones*, t. 1, wyd. G. MORIN, CCL 103, 1953, s. 925–953; por. bibliografia I.

Nauka ascetyczna Cezarego wypływa z nauki Pisma i jest osadzona w biblijnym kontekście.

Powyższe egzorty, poświęcone wyłącznie doskonałości zakonnej, zbliżone w klimacie i tematyce do rozdziałów 19 i 26 *Reguły dla mnichów*, były bardzo popularne w środowisku monastycznym, o czym świadczy wielka liczba zachowanych rękopisów⁵⁰. Obecnie raczej nie wzbudzają one zainteresowania ani środowisk mniszych, ani badawczych, w związku z czym nie opublikowano na ich temat żadnego artykułu, są one tylko niekiedy wzmiankowane lub okazjonalnie cytowane⁵¹. Autentyczność mów do mnichów nie jest kwestionowana⁵².

Mowy wydają się być tekstem własnym biskupa z Arles, choć nie można tego stwierdzić bezspornie, dlatego że, jak to wyżej wspominaliśmy, nie prowadzi się na ten temat właściwie żadnych badań⁵³. Autorem najczęściej cytowanym przez Cezarego jest św. Augustyn (7), chociaż dwukrotnie cytuje on Pelagiusza (+422) jako Augustyna (+430). Ponadto wśród cytowanych autorów (jeden raz) znajdują się Hieronim (+420), Symmach i Cyprian

⁵⁰ Tamże, s. 264.

⁵¹ Por. A. D'ALÈS, *Les Sermones de Saint C. d'Arles*, RSR 28 (1938), s. 371n.; C. LAMBOT, *Césaire d'Arles (Règles de Saint)*, s. 264; CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 35–37; P. CHRISTOPHE, *Cassien et Césaire, predicateurs de la morale monastique*, Gembloux–Paris 1969, s. 50n.; S. SIMONIN, *Cesario di Arles*, DIP 2 (1975), s. 847.

⁵² C. LAMBOT, *Césaire d'Arles (Règles de Saint)*, s. 264.

⁵³ Posiadamy jedynie kilka przypisów w wydaniu G. Morin i w artykule we wspomnianym wydaniu – CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 35–37; por. przypis 43.

(+258). G. Morin wspomina także (trzykrotnie) o zapożyczeniach z *Reguły* św. Benedykta⁵⁴, czego jednak nie potwierdzają najnowsze badania Adalberta de Vogüé⁵⁵.

Wśród innych pism monastycznych św. Cezarego mowy do mnichów wykazują najwięcej podobieństw do *Reguły dla dziewic*, szczególnie w jej partiach dotyczących modlitwy⁵⁶.

Jak już wspomnieliśmy, tematyką mów jest doskonałość monastyczna, przy czym najwięcej miejsca poświęca autor pokorze i związanemu z nią posłuszeństwu. Cezary mówi, że pokora i posłuszeństwo są jak dwa skrzydła duszy (234, 2). Należy jednak powiedzieć, że rola miłości nie jest mniejsza niż pokory (236, 1). Miłość jest nierozdzielna od pokory i posłuszeństwa (234, 3; 235, 3–4.6; 236, 3; 237, 1). Wezwanie do praktykowania tych trzech cnót jest przesłaniem mów do mnichów. Inne szeroko traktowane tematy to asceza, modlitwa, diabeł i jego pokusy oraz ich skutki, czyli grzechy, letniość i wady. Cezary wspomina także o powołaniu mnicha, o znaczeniu klasztoru jako miejsca wybranego, o grzechach języka, przebaczeniu, nawróceniu i wytrwałości.

⁵⁴ Por. M I, s. 884, 894, 897.

⁵⁵ A. DE VOGÜÉ, *Regole cenobitiche d'Occidente (sec. V–VII)*, DIP 7 (1983), 1420–1428; CÉSAIRE D'ARLES, *Sermones*, s. 21.

⁵⁶ Por. 238,4 – RD 3; 238,1n – RD 18, 3. 20, 3. 22, 2; 238,4 (a także 234,2–3; 235,3; 236,4) – RD 20,3.

4. LIST DO MNISZEK

List do mniszek jest pierwszym z żeńskich tekstów monastycznych naszego autora i poprzednikiem *Reguły dla mniszek*. Najważniejszym tematem *Listu* jest czystość, centralna cnota monastycyzmu żeńskiego.

Spośród trzech lub nawet czterech listów do mniszek⁵⁷ przypisywanych św. Cezaremu tylko ten jeden, zaczynający się od słów *Vereor*⁵⁸, jest autentyczny. Został on napisany dla założonego przez Cezarego klasztoru dziewic pod wezwaniem św. Jana w Arles. *List* skierowany jest do ksieni Cezarii⁵⁹, siostry biskupa oraz do całej wspólnoty zakonnej. Najbardziej prawdopodobną datą powstania *Listu* wydaje się rok 512⁶⁰. Tekst zachował się w dwóch wersjach, żeńskiej autentycznej i męskiej *Epistola ad quosdam germanos* powstałej w VII w.

Wydawcą pierwszego wydania krytycznego *Listu* był G. Morin⁶¹, natomiast ostatniego opracowania jego tekstu dokonał J. Courreau⁶², który podaje również całą tradycję tekstualną tego dokumentu⁶³.

⁵⁷ Są to: (1) *Coegisti* [por. A. DE VOGÜÉ, *Sentences d'Isidore et autres emprunts dans une lettre attribuee a Cesaire d'Arles*, „*Sacris Erudiri*” 27 (1984), s. 211–220], (2) *Vereor*, (3) *O profundum*, (4) *Audi*; por. CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 275.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ G. DE PLINVAL, *Césaire d'Arles*, s. 212–215.

⁶⁰ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 21–23, 283.

⁶¹ M II, s. 134–148 (*Vereor* i *O Profundum*).

⁶² CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 294–337.

⁶³ Tamże, s. 283–291.

Sam Cezary charakteryzuje swój *List do mniszek* jako zestawienie pouczeń dawnych Ojców (LM 1,3) i jest to w dużej mierze prawda. Największy wpływ na treść tego tekstu wywarło dzieło *De singularitate clericorum* przypisywane św. Cyprianowi (+258), szczególnie jest to widoczne we fragmentach poświęconych nieuporządkowanej poufałości (*familiaritas*). Oprócz wpływu Cypriana w *Liście* dostrzega się wyraźną inspirację myślą św. Hieronima (+420), Juliana Pomeriusza (+498) i Salwiana (+480) zwłaszcza we fragmentach poświęconych wyrzeczeniu się dóbr doczesnych. W tematyce praktyk ascetycznych Cezary korzysta tu także z pism Jana Kasjana (+435), Pelagiusza (+422) i św. Augustyna (+430)⁶⁴.

List do mniszek jest integralnie powiązany z innymi pismami naszego autora, jednakże najwięcej związków wykazuje z *Regułą dla dziewczyc*. Oba dokumenty łączy nowatorski rys pism skierowanych specjalnie do kobiet, co nie oznacza oczywiście, że nie ma on powiązań z pismami adresowanymi do mnichów. Występuje fragment *Listu* prawie bez zmian cytowany w *Regule dla mnichów* (LM 1,10–2,19 = RM 26,1–19). Podobnie mowy do mnichów, szczególnie mowa 233, mają z nim liczne wspólne miejsca. Także w innych kazaniach można zauważyć wiele ujęć wspólnych z *Listem*, w szczególności

⁶⁴ Tamże, s. 280n., por. także s. 296n, 299, 301–311, 314n, 317–337; por. A. DE VOGÜÉ, *Deux Sentences de Sextus dans les oeuvres de Césaire d'Arles*, „Sacris Erudiri” 29 (1986), s. 21–24; A. DE VOGÜÉ, *Une interpretation inspirée de Cassien dans un texte monastique de Césaire d'Arles*, „Studia Monastica” 25 (fasc.2) (1983), s. 217–221.

homilie 41 i 155–156⁶⁵. Należy wspomnieć, że synod w Akwizgranie z 816 r. przytacza w swych dokumentach obszerne fragmenty omawianego tekstu⁶⁶.

Z analizy struktury *Listu* wynika, że jest on zbudowany na zasadzie powtórzeń. Autor powraca w nim dwukrotnie, trzykrotnie, a nawet czterokrotnie do tych samych tematów. Powtórzenia te i ich ułożenie organizują całość tekstu.

Najdłuższe passusy poświęcone są nieuporządkowanej poufałości (*familiaritas*), które w tekście występują cztery razy (LM 3,14–4,16; LM 5,6–10; LM 9; LM 10,1.12). Z problemem poufałości prawie zawsze powiązana jest problematyka czystości i dziewictwa, występująca również czterokrotnie (LM 3,14–4,16; LM 8,15–20; LM 9,1–11; LM 10). Kolejnym kluczowym tematem *Listu* jest wyrzeczenie się dóbr doczesnych, który podejmowany jest dwukrotnie (LM 6,6–12; LM 8,1–20). Zachęcie do walki z diabłem poświęca Cezary więcej uwagi na początku swej ekshortacji (LM 1,8–10; LM 2,8–11).

Ostatnią grupę tematyczną stanowią cnoty monastyczne oraz krytyka podstawowych wad przeciwnych życiu monastycznemu. Trzykrotnie autor wspomina pokorę (LM 3,3; LM 5,3–4; LM 6,4) i grzechy języka (LM 3,5–6; LM 6,2; LM 6,16–23). Pozostałe tematy czyli: wstrzemięźliwość (LM 3,1–2; LM 5,1–2), zazdrość (LM 3,4; LM 6,1), krytyka przesadnej dbałości o strój (elegancji) (LM 3,7; LM 7,6–13) oraz czytanie

⁶⁵ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 37–43, 281.

⁶⁶ Tamże, s. 289.

(LM 3, 8–13; LM 7, 1–3) są poruszone dwukrotnie. Powyższe zagadnienia tworzą nieregularną serię powtórzeń w pierwszej i w drugiej części *Listu*.

Inwokacja wstępna z jej echem w zakończeniu ujmują całość tekstu jakby w klamrę, nie można tu mówić jednak o bardzo regularnej strukturze, ale istnieje pewne uporządkowanie tekstu. Autor posługuje się mądrą pedagogiką powtórzeń w taki sposób, że tematy, na których chciał skupić uwagę odbiorcy, są powtarzane najczęściej i traktowane najobszerniej.

5. REGUŁA DLA DZIEWIC

*Reguła dla dziewic*⁶⁷ jest najważniejszym dziełem ascetycznym św. Cezarego, przede wszystkim dlatego, że jest to pierwsze (nie licząc żeńskiej wersji *Reguły Augustyna*) tego typu pismo napisane specjalnie dla kobiet. Ponadto *Reguła* ta po raz pierwszy wprowadza klauzurę klasztorną, przedtem w tym stopniu niestosowaną⁶⁸. W dziele tym uderza osobiste zaangażowanie Cezarego, jego ciepły ton oraz jego praktyczność, koncentracja na jak najskuteczniejszym ustawieniu klauzury, jak najlepszej organizacji życia klasztornej i organizacji przedzenia, które było główną pracą siostr z klasztoru św. Jana. Nowym organizacyjnie rozwiązaniem jest egzempcja, wyjęcie klasztoru św. Jana spod władzy miejscowego biskupa i podporządkowa-

⁶⁷ Opieramy się na ostatnim wydaniu krytycznym wydanym w Sources Chrétiennes (SCh 345) i na komentarzu do niego.

⁶⁸ Por. CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 70–84.

nie go bezpośrednio papieżowi, o czym zaświadcza list papieża Hormizdasa⁶⁹, publikowany w niniejszym tomie.

Regulę dla dziewic można podzielić na następujące części⁷⁰:

1	przedmowa
1	spis rozdziałów <i>Reguły</i>
2–47	tekst <i>Reguły</i>
48, 49	wstęp do <i>Recapitulatio Reguły</i>
50–65. 67,68. 70–73	<i>Recapitulatio</i>
66. 68–69	leryńskie <i>Ordo psalmodiae</i>
73	podpisy biskupów

Należy tu wyjaśnić, że napisana później *Recapitulatio* jest trochę zmienioną powtórką pierwszej części *Reguły* (RD 2–47), zaś *Ordo psalmodiae* podaje leryńskie zasady sprawowania liturgii godzin, na końcu zaś podano podpisy siedmiu, oprócz Cezarego, ówczesnych biskupów galijskich potwierdzających prawomocność reguły (promulgacji dokonano w dniu 22 czerwca 534 roku).

*Reguła dla dziewic*⁷¹ powstawała w trzech etapach: pierwsza jej część w latach 515–520, druga, która przynosi regulację oficjum, postów i posiłków, w latach 524–525 (obie te części noszą nazwę *Statuta sanctarum virginum*) oraz ostatnia, zwana *Recapitulatio* – w latach 530–534.

⁶⁹ Por. dodatek, s. 97–99.

⁷⁰ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 170–273; numery oznaczają punkty w regule.

⁷¹ Tamże, s. 22–25.

Historia tekstualna *Reguły dla dziewic* sprowadza się do czterech świadków bezpośrednich: są to rękopisy⁷² z Bambergu (B) z X w., z Berlina (C) z XIII w., z Monachium (M) z początku IX w. i z Tours (T) znany od 1717 r.⁷³ Ważnymi świadkami pośrednimi są reguły Aureliana, anonimowa *Regula Tarnantensis* i Donata oraz kolekcja reguł św. Benedykta z Aniane – *Codex Concordio*⁷⁴. Pierwsze z tych pism ma kilka miejsc wspólnych z regułą św. Cezarego⁷⁵, drugie aż 62⁷⁶, a trzecie 13⁷⁷. Pierwszym kompletnym wydaniem współczesnym była edycja G. Morin⁷⁸.

Reguła, podobnie jak inne pisma naszego autora, oparta jest na solidnym fundamencie biblijnym⁷⁹. Łącznie Pismo Święte jest cytowane lub aluzyjnie przytaczane 41 razy, przy czym Stary Testament 15 razy, zaś Nowy Testament 26 razy. Do ksiąg najczęściej cytowanych należą: Księga Psalmów (6) oraz Mądrości Syracha (3), zaś z tekstów nowotestamentalnych: Ewangelia św. Łukasza (4) i św. Jana (3) oraz Pierwszy List do Koryntian (4).

Jak już wspominaliśmy, reguła żeńska jest zasadniczym tekstem monastycznym Cezarego, który chyba

⁷² Tamże, s. 127–141.

⁷³ Tamże, s. 139–141.

⁷⁴ Tamże, s. 142–145.

⁷⁵ Tamże, s. 142.

⁷⁶ Tamże, s. 142–144.

⁷⁷ Tamże, s. 144n.

⁷⁸ Tamże, s. 145–167, por. tamże, s. 88–98; por. bibliografia I.

⁷⁹ Por. V. DESPREZ, *Règles monastiques d'Occident IV–VIe siècle*, Bellefontaine 1980, s. 373–380.

w najpełniejszy sposób ukazuje jego związek z tradycją monastyczną⁸⁰. Pierwszą grupę zależności patrystycznych w *Regule dla dziewic* (RD 1–16) stanowią wpływy egipsko-leryńskie. Podstawowym autorem jest tu Jan Kasjan i jego *De institutis coenobiorum*, następnie *Vita Patrum Jurensium*, *Reguła Pachomiusza* oraz pisma leryńskie: *Reguła Czterech Ojców* i *Druga Reguła Ojców* (lub *Reguła Makarego*)⁸¹. Kolejnym źródłem, które bez wątpienia wywarło największy wpływ na Cezarego, jest tzw. *Reguła Augustyna*, czyli *Ordo monasterii* i *Praeceptum* (por. RD 17–35 i 43)⁸². Drugorzędnymi źródłami są *Visio Pauli*⁸³ oraz *Mały i Wielki ascetikon Bazylego*⁸⁴.

Jak już wyżej wspomniano, *Reguła dla dziewic* powstawała stopniowo w kolejno tworzonych wersjach⁸⁵, dlatego też znajdujemy w niej dodatki i zmiany, nie zawsze ze sobą zgodne (np. RD 9 sprzeczny z RD 28). *Reguła* próbuje ustanowić w świecie monastycyzmu żeńskiego życie wspólnotowe według wzoru naszkicowanego w *Liście do mniszek* św. Cezarego i w jego mowach do mnichów. Przy dość skrótowym potraktowaniu tematów duchowych określa ona normy obserwancji, zasady władzy i dyscypliny, dzięki którym siostry mogły żyć w du-

⁸⁰ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 45.

⁸¹ Tamże, s. 45–47.

⁸² Tamże, s. 47–50.

⁸³ Tamże, s. 59.

⁸⁴ Tamże, s. 73n.

⁸⁵ Tamże, s. 23n.

chowości posłuszeństwa i pokory, w miłości i we wzajemnym budowaniu się⁸⁶.

W centrum koncepcji duchowej Cezarego jest czystość, która tradycyjnie była ośrodkiem ideału zakonnego kobiet, formułowanego przez naszego autora w jego *Liście*⁸⁷. Konsekwencją tego nurtu myślenia jest ustanowienie klauzury, która ma być skutecznym lekarstwem na nieuporządkowaną poufałość, tak zdecydowanie krytykowaną przez biskupa z Arles w *Liście do mniszek*⁸⁸. Trzecim zasadniczym punktem reguły żeńskiej jest wyrzeczenie się wszelkich dóbr⁸⁹.

Tak więc program Cezarego prezentowany w omawianym tekście to: czystość, klauzura, ubóstwo, aby móc wieść życie pełne pokory, posłuszeństwa, miłości i wzajemnego duchowego budowania się.

6. REGUŁA DLA MNICHÓW

Reguła dla mnichów została rozpowszechniona przez anonimowego opata wkrótce po śmierci Cezarego. Otrzymał on ją od Tetradiusza⁹⁰, kuzyna Świętego, którego nazwisko zostało potwierdzone przez inskrypcję nagrobną

⁸⁶ Tamże, s. 44.

⁸⁷ Tamże, s. 44n.

⁸⁸ Tamże, s. 45.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ *Incipit regula a sancto Teridio prebytero nepote beatae memoriae sancti Caesarii episcopi Arelatinsis abbate mea persona parva rogante transmissa*, M II, RM, w. 1–3, s. 149; G. MORIN, *Le prêtre arlésien Teridius, propagateur des Règles de S. Césaire d'Arles*, RSR 27 (1938),

w Arles⁹¹. Według krótkiej noty tego anonimowego wydawcy, umieszczonej na początku tekstu *Reguły*, dowiadujemy się, że została ona podyktowana przez Cezarego⁹².

Autentyczność *Reguły dla mnichów* nie ulega wątpliwości.

W niniejszym studium opieramy się na pierwszym⁹³, i jak dotychczas jedynym, wydaniu krytycznym *Reguły* dokonanym przez G. Morin⁹⁴. W ostatnich dwudziestu latach ukazały się tłumaczenia *Reguły* na język włoski, francuski i polski⁹⁵.

W nie znanych nam bliżej okolicznościach Cezary zredagował *Regułę dla mnichów*. Była ona dawniej uważana przez badaczy za wcześniejszą niż *Reguła dla dziewic*,

s. 257–263; por. G. MORIN, *Le monogramme d'un Deuterius au bas de la Règle de Saint Césaire*, RBén 46 (1934), s. 410–413.

⁹¹ C. LAMBOT, *Césaire d'Arles (Règles de Saint)*, s. 262; G. MORIN, *Le prêtre*, s. 258n.

⁹² M II, RM, w. 1–8, s. 149.

⁹³ C. LAMBOT, *Les oeuvres complètes de Saint Césaire d'Arles*, RBén 54 (1942), s. 152.

⁹⁴ *S. Caesarii episcopi Arelatensis*, t. 2, *Opera varia*, Maredsous 1942, s. 149–155; wcześniejsze edycje RM: *Bibliotheca SS. Patrum*, Kolonia 1618, t. 5, część 3, s. 792; P. STELLARTIUS, *Fundamina et Regulae omnium ordinum*, Douai 1626, s. 328–333; L. HOLSTE, Roma 1661; M. BROCKIE, *Lucae Holstenii (...) Codex Regularum (...) collectus olim a S. Benedicto Anianensi Abbate*, t. 1, s. 145–147; PL 67, kol. 1099–1104; por. C. LAMBOT, *Césaire d'Arles (Règles de Saint)*, s. 262n; por. M II, RM (wstęp), s. 149.

⁹⁵ Por. bibliografia I.

ale Adalbert de Vogüé udowodnił, że jest odwrotnie⁹⁶. Tak więc *Reguła dla mnichów* została napisana pomiędzy rokiem 534 a 542, najprawdopodobniej wkrótce po roku 534⁹⁷. Jest ona jakby nową wersją *Recapitulatio* reguły żeńskiej skierowaną do mężczyzn. Została napisana bez ściśle określonego adresata, stąd jej ton jest dość neutralny w porównaniu z *Regułą dla dziewic*⁹⁸. *Reguła* jest nie do końca udaną próbą logicznego uporządkowania materiału ascetycznego i organizacyjnego, zbyt chaotycznie ułożonego w regule żeńskiej⁹⁹. Tendencją Cezarego jest skracanie partii jurydycznych i nacisk położony na trzy egzorty duchowe oparte na rozbudowanych cytatach biblijnych w rozdziałach 13, 19 i 26¹⁰⁰. Ostatnia z nich jest prawie dosłownym cytatem z *Listu do mniszek* (RM 26,1–19 = LM 1,10–2,19). Tak więc reguła męska jest właściwie streszczeniem nauki duchowej zawartej w obu pismach monastycznych Cezarego skierowanych do kobiet. Trzeba jednak zaznaczyć, że wnosi pewne treści prawie zupełnie nieobecne w regule żeńskiej (chodzi tu o RD 1–47), jak np.: problem przebaczenia (RM 12) czy walki duchowej (RM 26)¹⁰¹.

⁹⁶ A. DE VOGÜÉ, *La Règle de Césaire d'Arles pour les moines: un résumé de sa Règle pour les moniales*, RAM 47 (1971), s. 369–406; por. CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 43.

⁹⁷ Tamże, s. 25; por. A. DE VOGÜÉ, *Regole cenobitiche d'Occidente*, DIP 7 (1983), s. 1420–1434.

⁹⁸ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 43.

⁹⁹ V. DESPREZ, *Règles monastiques d'Occident*, s. 166n; A. DE VOGÜÉ, *La Règle de Césaire d'Arles pour les moines*, s. 398.

¹⁰⁰ Tamże, s. 167.

¹⁰¹ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 44.

W porównaniu do *Reguły dla dziewczyc*, gdzie m.in. wpływy Augustyna (+430), Pachomiusza (+346) oraz środowiska Lerynu zaznaczają się bardziej literalnie, w regule męskiej są one nadal obecne, ale jest ona własnym, autorskim tekstem Cezarego¹⁰². Można powiedzieć, że *Reguła dla mnichów* jest syntezą i sumą jego nauki monastycznej¹⁰³.

Podobnie jak inne pisma Cezarego *Reguła* jest tekstem opartym na Piśmie Świętym, można powiedzieć, że względu na krótkość jej tekstu, że jest ona przepełniona cytataми skrypturystycznymi. W stosunku do reguły żeńskiej pojawia się wiele nowych cytatów. Stary Testament jest przytaczany wprost lub aluzyjnie 14 razy, zaś Nowy Testament 33 razy (łącznie 47 razy). Najczęściej cytowanymi księgami są Ewangelia św. Mateusza (11) i Księga Psalmów (10), w dalszej kolejności Cezary przytacza Ewangelię św. Łukasza (5) i List do Efezjan oraz Pierwszy List św. Jana (po 3).

Reguła jest podzielona na 26 punktów, z których niektóre stanowią pojedyncze zdania.

Najwięcej uwagi *Reguła* poświęca problemowi ubóstwa, wskazaniom ascetycznym, omówieniu liturgii klasztornej, *stabilitas loci* i dominującej pozycji opata. Cezary nie porusza w niej zasad przyjęcia do klasztoru oraz jedynie wspomina o wewnętrznej strukturze władzy w klasztorze. Tak więc *Reguła* podkreśla rolę władzy opa-

¹⁰² M II, RM, s. 153n; por. A. DE VOGÜÉ, *La Règle de Césaire d'Arles pour les moines*; por. TENŽE, *Regole cenobitiche*.

¹⁰³ CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques*, s. 44.

ta gwarantującej porządek zewnętrzny oraz konieczność relacji ojcowskiej dającej fundament posłuszeństwu i pokorze. Drugi element koncepcji życia monastycznego św. Cezarego jest spleciony z pierwszym: mnich, który żyje pod opatem, nie może być wagabundą, stąd wymaganie *stabilitas loci*. Trzecim elementem jest całkowite ubóstwo osobiste, znak ogołocenia i oddania się Bogu we wspólnocie braci. Ten program reformy monastycznej zawarty w *Regule* Cezarego jest zaskakująco podobny do propozycji *Reguły* św. Benedykta. Oba te dokumenty powstały w zbliżonym czasie, ale – jak twierdzi A. de Vogüé¹⁰⁴ – raczej reguła cezariańska wpłynęła w pewnym stopniu na benedyktyńską, niż odwrotnie¹⁰⁵.

7. ODDZIAŁYWANIE REGUL ŚW. CEZAREGO

Oddziaływanie obu reguł św. Cezarego było raczej znikome. Wpływ *Reguły dla mniszek* znajdujemy w regule Aureliana z Arles (547–551) i w anonimowej *Regula Tarnantensis* (II poł. VI w.) oraz w nieco późniejszej regule Donata z Besançon (ok. poł. VII w.), który połączył ją z elementami reguł Benedykta (+547) i Kolumbana (+597). *Regułę dla dziewic* wprowadziła w VI w. św. Radogonda w klasztorze Świętego Krzyża w Poitiers. W X wieku była ona używana w klasztorze Niedermünster k. Ratzbony.

¹⁰⁴ A. DE VOGÜÉ, *Regole*, s. 1424–1426.

¹⁰⁵ Tamże, s. 264.

8. DUCHOWOŚĆ MONASTYCZNA ŚW. CEZAREGO

Cezary nie jest nowatorski w swojej doktrynie duchowej. Kładzie on podstawowy nacisk na pokorę, posłuszeństwo oraz miłość, podkreśla rolę czytania i modlitwy jako „przeżuwania” Słowa Bożego. Jego koncepcja duchowa wydaje się nieco sucha, dość lapidarna, zwłaszcza w zestawieniu z wielką syntezą duchową Jana Kasjana (+435). Wyróżnia się jednak swą integralnością i pełnią, dając wystarczający fundament życia wewnętrznego oraz podstawy do wkroczenia w mistykę, na bazie pokory i pełnego oddania się Bogu.

Uderzająca jest biblijność jego koncepcji modlitwy, modlitwa żywi się Pismem Świętym, jest procesem wchłaniania Słowa, który przygotowuje i prowadzi do Eucharystii, komunii z Bogiem. Trzeba przyznać, że jest to niezwykle piękne i bardzo integralne ujęcie życia modlitwy i życia sakramentalnego, które do dzisiejszego dnia zachowuje swoją pełną aktualność.

Formacja u Cezarego jest integralnie związana z jego koncepcją duchowości. W życiu mniszym formacją jest samo życie klasztorne, rozumiane jako unikalny dar. Klasztor jest wybranym portem pośród wzburzonych fal świata (fale świata rzeczywiście były wzburzone, bo był to czas „nocy barbarzyńców”). Przy czym należy pamiętać, że Cezary w swoich regułach zakonnych wprowadza konieczność okresu wstępnego¹⁰⁶ oraz kładzie niezwykle silny akcent na formalnym, pisemnym zrzeczeniu

¹⁰⁶ Chodzi o odpowiednik dzisiejszego nowicjatu.

się wszelkiego posiadania, wymagając absolutnego ubóstwa. Wprowadza też do organizacji klasztornej klauzurę, której zachowywanie wymaga heroizmu, zakłada bowiem wstąpienie za nią do końca życia oraz zupełne odcięcie się od świata zewnętrznego, by doskonale chronić siostry przed nieuporządkowaną poufałością (*familiaritas*) i kształtować w nich czystość ewangeliczną.

Święty z Arles okazuje wielki szacunek dla wewnętrznej organizacji życia klasztornego, łącznie z określeniem porządku codziennej pracy. Nowością jest egzempcja klasztoru spod władzy biskupiej, zupełna niezależność władzy wewnątrzklasztornej oraz podjęte przez całą późniejszą tradycję łacińską poddanie życia mniszego regule – mistrzyni w drodze do doskonałości.

BIBLIOGRAFIA

I. Pisma monastyczne św. Cezarego z Arles, wydania i przekłady.

- Acta Sanctorum, Januarii*, t. 2, Paris 1863, s. 12–19 (*Reg. virg.* i List do Hormizdasa).
- BROCKIE M., *Lucae Holstenii (...) Codex Regularum (...) collectus olim a S. Benedicto Anianensi Abbate*, t. 1, Augsburg 1759 (pierwsze wydanie: L. HOLSTE, Rome 1661), s. 145–177 (*Regula monachorum*), s. 354–362 (*Regula virginum*), s. 485–492 (*Vereor i O Profundum*).
- S. *Caesarii Arelatensis episcopi Regula virginum aliaque opuscula ad sanctimoniales directa*, wyd. G. MORIN, Bonn 1933 (*Florilegium Patristicum*, 34).
- S. *Caesarii episcopi Arelatensis Opera omnia*, wyd. G. MORIN, t. 1–2, Maredsous 1937–1942; t. 1 (*Opera omnia*): s. 879–906 (*Sermones ad monachos*), t. 2 (*Opera varia*): s. 100–127 (*Regula virginum* i List Hormizdasa), s. 134–148 (*Vereor i O Profundum*), s. 149–155 (*Regula monachorum*), s. 293–349 (*Vita S. Caesarii*).
- S. *Caesarii episcopi Arelatensis Sermones*, wyd. G. MORIN, t. 1–2, 1953 (CCL 103–104), s. 925–953 (*Sermones ad monachos*).
- CÉSAIRE D'ARLES, *Oeuvres monastiques. Oeuvres pour les moniales*, t. 1, wyd. A. DE VOGÜÉ, J. COURREAU, SCh 345, 1988.
- DESPREZ V., *Règles monastiques d'Occident. IVe–VIe siècle. D'Augustin à Ferréol*, Bellefontaine 1980 (*Vie monastique* 9), s. 169–222 (*Regula virginum* i *Regula monachorum*, tł.).

- LANCZKOWSKI J., *Caesarius von Arles (+542). Regel für die heiligen Jungfrauen*, „Erbe und Auftrag” 66/4 (1990), s. 255–280 (tł.).
- MCCARTHY M. C., *The Ruls for Nunes of St. Caesarius of Arles: a Translation a Critical Introduction*, Washington 1960.
- Regula monachorum* i *Regula virginum*, PL 67, kol. 1097–1120; *Vereor* i *O Profundum*, PL 67, kol. 1128–1138 [Niekompletne].
- SPINELLI M., *S. Cesario d’Arles. La vita perfetta. Scritti monastici*, Roma 1981, s. 59–109 (*Regula virginum*, tł.), s. 113–144 (*Coegisti* i *Vereor*, tł.), s. 147–160 (*Regula monachorum*, tł.).
- Starożytne reguły zakonne*, red. M. STAROWIEYSKI, tł. M. BORKOWSKA, Warszawa 1980, s. 108–138 (*Regula monachorum* i *Regula virginum*, tł. wg PL), PSP 2, 1980..
- TURBESSI G., *Regole monastiche antiche*, Rome 1974, s. 335–366 (*Regula virginum*, tł.).
- VOGEL G., *Césaire d’Arles. Introduction et choix de textes*, Paris 1964, s. 123–148 (*Regula virginum*, tł.).

II. Podstawowe opracowania o św. Cezarym z Arles.

- ALTANER A., STUIBER A., *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tł. P. PACHCIAREK, Warszawa 1990, s. 618n.
- BARDY G., *Césaire d’Arles*, DSAM 2 (1953), s. 420–429.
- BOBER A., *Cezary z Arles*, [w:] AP, s. 399–412.
- BOBER A., *Cezary z Arles*, SWP, s. 102–104.
- LEJAY P., *Césaire d’Arles*, DThC 2 (1910), s. 2168–2185.
- LEJAY P., *Le rôle théologique de Césaire d’Arles*, Paris 1906.
- MALNORY A., *Saint Césaire, évêque d’Arles (503–543)*, Paris 1894.
- MORICCA A., *Storia della letteratura latina cristiana*, t. 3, Torino 1934, s. 1129–1200.
- PLINVAL G. DE, *Césaire d’Arles*, DHGE 12 (1953), s. 186–196.

SIMONIN S., *Cesario di Arles*, DIP 2 (1975), s. 844–848.

TERRANEO G., *Saggio bibliografico su Cesario di Arles*, „Scuola Cattolica, Suppl. bibliografico” 91 (1963), s. 272*–294*.

III. Opracowania dotyczące tekstów monastycznych św. Cezarego z Arles.

CHRISTOPHE P., *Cassien et Césaire, prédicateurs de la morale monastique*, Gembloux–Paris 1969.

D’ALÉS A., *Les Sermones de Saint C. d’Arles*, RSR 28 (1938), s. 315–388 (o mowach do mnichów, s. 371n.).

DELSALLE R.L., *Comparaison, datation, localisation relatifs des Règles monastiques de S. Césaire d’Arles. S. Ferréol d’Uzès et de la „Regula Tarnantensis monasterii”*, „Augustiniana” 11 (1961), s. 5–26.

LAMBOT C., *Césaire d’Arles (Règles de Saint)*, DDC 3 (1942), s. 260–278.

LAMBOT C., *Le prototype des monastères cloîtrés de femmes: l’Abbaye Saint-Jean d’Arles (VIe siècle)*, „Revue Liturgique et Monastique” 23 (1938), s. 169–174.

LAMBOT C., *La Règle de S. Augustin et S. Césaire*, RBén 41 (1929), s. 331–341.

MORIN G., *Les édition des sermones de Saint Césaire d’Arles du XVIe siècle jusqu’à nos jours*, RBén 43 (1931), s. 23–27.

MORIN G., *Le monogramme d’un Deuterius au bas de la Règle de Saint Césaire*, RBén 46 (1934), s. 410–413.

MORIN G., *Le prêtre arlésien Teridius, propagateur des Règles de S. Césaire d’Arles*, RSR 27 (1938), s. 257–263.

MORIN G., *Problèmes relatifs à la Règle de S. Césaire d’Arles pour les moniales*, RBén 44 (1932), s. 5–20.

- PIŁAT J., *Zasady formacji duchowej mnichów i kaptanów według św. Cezarego z Arles (470–543)*, (maszynopis doktoratu), PWT, Warszawa 1993.
- RODOREL DE SEILHAC L., *Remarques sur l'utilisation par Césaire d'Arles de la „Regula Augustini”, „Regulae Benedicti Studia”* 1 (1972), s. 287–291.
- RODOREL DE SEILHAC L., *L'utilisation par S. Césaire d'Arles de la Règle de S. Augustin*, Roma 1975.
- VOGÜÉ A. DE, *La Règle de Saint Césaire d'Arles pour les moines: un résumé de sa Règle pour les moniales*, RAM, 47 (1971), s. 69–406.
- VOGÜÉ A. DE, *Les règles monastiques anciennes (400–700)*, Typologie des sources du moyen âge occidental (fasc. 46), Turnhout 1985.
- VOGÜÉ A. DE, *Une interpolation inspirée de Cassien dans un texte monastique Césaire d'Arles*, „Studia Monastica” 25 (1983), s. 217–221.